

O ovoj knjizi - afirmisanje glasova prijateljstva

Ako bismo o srpsko-albanskim odnosima sudili samo po tome šta o njima govore aktuelni političari i mediji, pomislili bismo da su se naša dva naroda od pamtiveka samo mrzela i sukobljavala i da ništa dobro ni lepo nikada nije bilo među nama. Cilj ove kratke knjige jeste pre svega da se podsetimo na neke od onih mnogobrojnih lepih priča o ljubavi i prijateljstvu između Srba i Albanaca od starih vremena do danas.

U prvom tekstu, Duško Lopandić piše o mnogobrojnim brakovima i vezama srpske i albanske srednjovekovne vlastele – Brankovići, Balšići i Skenderbegova porodica Kastriot, kao i mnogi drugi ondašnji velikaši, rado uzimaju srpske i albanske neveste. Aleksandar Pavlović piše o Jani Kondi, Albancu koji je bio jedan od najvećih junaka u Prvom srpskom ustanku protiv Turaka početkom XIX veka, u kom je hrabro i stradao boreći se na srpskoj strani. Konda ima svoju ulicu u Beogradu i nadgrobnu ploču u manastiru Tronoša, ali one ne pominju njegovo albansko poreklo. Nataša Marković nam nudi romantičnu priču o ljubavi između prve srpske arhitektninje, Jelisavete Načić, i albanskog intelektualca, Luka Lukaja, koji su se zajedno borili u albanskom ustanku za nezavisnost. Jeton Neziraj piše o velikom albanskom i jugoslovenskom glumcu Faruku Begoliju i njegovom beogradskom braku sa balerinom Žojom Đoković. O drugom velikom kosovskom glumcu, Bekimu Fehmiuu, i njegovom braku sa Brankom Petrić, piše Agron Bajrami. Ovaj „svadbeni“ blok upotpunjuje tekst antropološkinje Armande Hise, koja je posećivala Albanke sa severa Albanije koje se danas udaju za Srbe i žive mahom po ruralnim i planinskim selima po Srbiji. Muzikološkinja Ana Petrov piše o rokenrol pesmama na albanskom jeziku koje su bile hitovi u bivšoj Jugoslaviji, a Srđan Atanasovski osvetljava specifičnu tradiciju sinkretizma na Kosovu, gde određena sveta mesta vekovima zajednički poštuju i održavaju muslimanski, pravoslavni i katolički žitelji bez obzira na etničko poreklo i pripadnost. Jelena Lončar govori o savremenim nastojanjima da se povežu ugledne albanske i srpske žene, intelektualke, političarke i novinarke, kao o jednoj vrednoj inicijativi i nadi za buduće otopljanje srpsko-albanskih odnosa. Najzad, Fahri Musliu piše o nedavno preminulom Petritu Imamiju i njegovim decenijskim naporima i energiji koju je uložio zarad kulturne saradnje i razumevanja između Srba i Albanaca.

Ova knjiga je nastala u okviru međunarodnog projekta „Demokratizacija i pomirenje na Zapadnom Balkanu“ koji vodi Univerzitet Njujork u Tirani, a podržava Evropska unija kroz Žan Mone program. Pored autora, veliku zahvalnost dugujemo Jelici Minić iz Evropskog pokreta u Srbiji, bez čije neprocenjive pomoći u svakom pogledu – od ideje, naslova, kontakata sa sponzorima i izdavačima – knjiga ne bi bila moguća. Takođe, zahvalni smo Evropskom fondu za Balkan i njegovoj programskoj direktorki Aleksandri Tomanić, kao i Švajcarskoj ambasadi u Prištini, posebno Rudiju Skenderiju i Vinsentu Hugu, koji su podržali ideju o objavljivanju ove knjige u ovako velikom tiražu. Najzad, zahvalnost dugujemo i Antonu Berišaju, Filipu Vukadinoviću i Tamari Naunović na pomoći u prevođenju, Nini Lopandić na temeljnom čitanju, ispravkama i sugestijama, Mariji Mandić koja nam je ustupila fotografiju s terenskog istraživanja o mešanim srpsko-albanskim brakovima, kao i ostalima koji su nam ustupili fotografije.

Tako, zapravo, kada bolje i dublje pogledamo u sebe i u našu prošlost, vidimo da su Albanci i Srbi kroz istoriju uglavnom živeli zajedno i u miru, jedni pored drugih i jedni s drugima. Stoga, nasuprot danas uvreženom mišljenju o vekovnom neprijateljstvu iz-

među Srba i Albanaca, dokumentarni izvori i raznorodni spisi iz prošlosti ukazuju na to da su Srbi i Albanci jedni druge uglavnom gledali kao prijatelje od najranijih vremena, preko srednjeg veka, sve do duboko u XIX vek, pa se ne može govoriti o nekakvom drevnom, vekovnom antialbanskom ili antisrpskom diskursu.

Recimo, u jednom od starijih izvora, srpski prosvetitelj Dositej Obradoviću svojim memoarima *Život i priključenja*, objavljenim daleke 1783. godine, evocira sećanje „na onu hrabru naciju i na one prekrasne zemlje“ koje je upoznao boraveći među Albancima u blizini Đirokastre u južnoj Albaniji 1769. godine. Pored ovoga, njegovo svedočanstvo je ovde vredno jer pokazuje kako on u svom delu, u doslednom prosvetiteljskom duhu, navodi da Albanci zavređuju obrazovanje i pismenost, da su hrabar narod koji naseljava divne krajeve i ima zajedničko poreklo sa Srbima.

Dalje, oni koji veruju u, danas inače uvereno, mišljenje o tome kako su Srbi i Albanci odvajkada u sukobu oko teritorije, neka pogleda, recimo, jedan od glavnih programskih spisa srpskog nacionalizma, *Srbi svi i svuda* Vuka Karadžića (objavljen 1849. godine). U njemu, zapravo, Albanci i zemlje koje naseljavaju ne igraju značajnu ulogu. Karadžić, tako, samo konstatuje „još [se] ne zna dokle Srba ima u Arnautskoj i u Mačedoniji“. Štaviše, u okviru tih nekoliko skromnih referenci na Albance, Karadžić im ukazuje poštovanje kao junacima jer, za razliku od Srba, poseduju solidarnost prema svojim sunarodnicima koji su druge vere i imaju osećaj zajedništva koji prevazilazi verske podele i razlike.

Prema tome, u prošlosti srpski autori niti mnogo znaju niti se mnogo interesuju za Albance. Znatno više informacija o Albancima srećemo u spisima Crnogoraca ili o Crnoj Gori, pošto je više od jednog veka najizrazitija figura Albanca bila figura gorštaka koji naseljava zonu kontakta sa Crnogorcima – tada uglavnom smatranih Srbima – koja obuhvata današnju severnu Abaniju i zetsku dolinu.

Tako, nastariju crnogorsku istoriju čini spis koji je, 1754. godine, sastavio i poslao na ruski dvor vladika Vasilije Petrović Njegoš, rođak mnogo poznatijeg kasnijeg srpsko-crnogorskog pisca Njegoša (Petra Petrovića II), u želji da zainteresuje veliku Rusiju za pitanja Crne Gore. On tu Albance opisuje kao „hrabri narod koji živi oko nas... po prirodi ratnički“, koji Turci nisu do kraja pokorili, pa i u ovome treba videti izraz iskrenog poštovanja prema Albancima i njihovom junaštvu.

Iz tih godina je i *Kratki političko-geografski opis Crne Gore* (1757) koji je, opet za ruski dvor, sastavio Jovan Stefanov Balević, prvi crnogorski doktor nauka, inače rodnom iz Bratonožića, koji kaže kako Crnogorci „k sebi ubrajaju i katolike: Hote, Klimente, Grude, Tuze, Škrivale, Huze, Malteze, Kastrate i ostale, koji po svom broju nadmašuju Crnogorce“. Drugim rečima, Balević Albance katolike praktično predstavlja kao srodnike Crnogoraca, koji ih „k sebi ubrajaju“.

Niz kasnijih izvora potvrđuje ovu lokalnu tradiciju. Sredinom XIX veka, austrijski konzul u Skadru, Johanes Han, zabeležio je među Albancima tradiciju o šestorici braće kao rodonačelnicima plemena Piperi, Kuči, Hoti, Bonkeći, Vasojevići i Krasnići, od koji

Dimitrije Tucović (1881-1914)

su tri srbo-crnogorska, a tri albanska. Nekoliko decenija nakon njega istu tradiciju zabeležio je, ali među Crnogorcima, srpski putopisac Spiridon Gopčević. Od kraja XIX veka, kako se čini, i među Crnogorcima i među Albancima sve je popularnija tradicija o petorici braće – Vasu, Krasu, Ozru, Pipu i Otu, rodonačelnicima plemena Vasojevići, Krasnići, OZRINIĆI, Piperi i Oti (tri crnogorska i dva albanska plemena). Ovome treba dodati i predanja o zajedničkom albansko-srpskom poreklu Kuča, kao i brojnih drugih crnogorskih i severnoalbanskih bratstava. Ukratko, iako tačan broj i imena braće i plemena variraju u različitim izvorima, van sumnje je da je znatan broj crnogorskih i albanskih plemena negovao predanje o svom zajedničkom poreklu od istog pretka i druge tradicije o međusobnom krvnom srodstvu.

Marko Miljanov (1833-1901)

pomoću pobratimstva lakše mogli zlu na put stajat, a dobru na pomoć bit. Pobratimstvo se u to vrijeme mlogo cijenilo i ljude zbližavalo. Arbanasi i sad drže da je bliže pobratimno brat, jer brat je po ocu i majci, a pobratim je po Bogu i Božjoj ljubavi, i tako oni bi prijed dignuli oruže na osvetu za pobratima no za brata“.

Rani etnografi i putopisci opisuju i druge slične običaje kod Srbo-Crnogoraca i Albanaca, kao što su izraženo gostoprimitstvo i junačko-etički kodeks koji oni imenuju kao čojstvo, odnosno *besa*, što su sve načini regulisanja međusobnih odnosa između različitih, čak i suprotstavljenih zajednica, kakve su severnoalbanska i crnogorska plemena, u kojima su međuplemenski i unutarplemenski sukobi predstavljali svakodnevnu pojavu. Ove sličnosti posebno su upadljive ako se uporede dva najobuhvatnija uvida u tradicionalne pravne običaje Hercegovaca, Crnogoraca i Albanaca, kakvi su *Zbornik Valtazara Bogišića* i albanski *Kanon Leke Dukadžinija*, o čemu je pisao niz autora. Tako, postoji mnoštvo albanskih i srpsko-crnogorskih pripovesti o domaćinima koji su primili u kuću begunca i branili ga čak i po cenu sopstvenog života. Ovi su ljudi postali predmet divlje-

Sveštenstvo je nastojalo da iskoreni i običaj međusobnog bratimljenja između Crnogoraca i Albanaca, koji im se činio nesaglasan sa hrišćanskom dogmom. Srpski i slovenski pojam *pobratim*, uz to, gotovo je istovetan sa severnoalbanskim *probatim*, za razliku od juga Albanije gde se za pobratima kaže *vëllam*. Pobratimstvo, u suštini, predstavlja ritualnu formalizaciju prijateljstva između dvojice muškaraca, koje se potom posmatra kao srodstvo. Dok je Srpska pravoslavna crkva manje-više tolerisala ovaj tradicionalni običaj, a ponegde čak i dopuštala da se on obavlja u crkvi, rimokatolički zvaničnici u Albaniji su, doduše bezuspešno, pokušavali da mu stanu na put.

Za razliku od rimokatoličkog sveštenstva koje ovaj običaj prikazuje u negativnom svetlu, lokalni izvori nude obilje primera pobratimstva i kumstva između istaknutih Srba/Crnogoraca i Albanaca. Marko Miljanov, crnogorski vojvoda i najveći junak svog doba, u *Primjerima čojstva i junaštva* ovaj običaj opisuje kao izrazito pozitivan: „Pobratimstvo je u to vrijeme dosta usluge u ovi besudni kraj učinjelo. Bratimili su se dobri ljudi. Stijem su se približavali i snažili jedan drugoga, te su

nja i junaci priča i pesama u njihovoj lokalnoj tradiciji, jer zakon gostoprimstva nalaže da svako ko vam ulazi u kuću mora biti lepo primljen i zaštićen, čak iako je u pitanju najveći neprijatelj koji inače potpada pod krvnu osvetu.

Najzad, iako je danas među Srbima odomaćeno uverenje da je slava isključivo srpski običaj, podaci pokazuju da je u severnoj Albaniji slava bila slavljena i to pod istim imenom kao i kod Srba. Proučavaoci su utvrdili da najveći broj crnogorskih bratstava, koja po predanju vode svoje poreklo iz severne Albanije, slavi svetog Nikolu, kao i svi Malisori, odnosno severnoalbanska i zetska plemena. Štaviše, čak su i sistematski pokušaji da se iskoreni proslava Nikoljdana među islamizovanim Albancima imali samo delimičnog uspeha. U najkraćem, rani pisani izvori do polovine XIX veka nude brojne primere međusobnog poštovanja i saradnje između srbo-crnogorskih i albanskih brđana i opisuju ih kao mnogostruko slične i srodne. Naravno, bilo bi preterano na osnovu ovih izvora izvesti zaključak da nikakvih neprijateljstava ili konflikata između srpskog i albanskog stanovništva nikada nije ni bilo, pogotovo ako imamo u vidu da su u plemenskim društvima centralnog Balkana sukobi između pojedinih rodova, fisova ili plemena bili uobičajena pojava. Ipak, navedeni tekstovi pokazuju da Srbi i Albanci u ovom periodu nisu percipirali svoje odnose prevashodno kroz pojmove međusobnog neprijateljstva i netrpeljivosti.

Na kraju, pošto je namera ove knjige i da reafirmiše glasove prijateljstva i poštovanja prema Albancima, posebno podsećamo na napore dve značajne srpske javne ličnosti koje su se, svaka na svoj način, suprotstavile antialbanskoj histeriji koja je zahvatila srpsko društvo i medije krajem XIX i početkom XX veka. Prvi od njih je pominjani Marko Miljanov. Ovog slavnog srpsko-crnogorskog ratnika, rođenog u Kućima na crnogorsko-albanskoj granici oko 1830. godine, smatrali su najvećim junakom svog doba Kući, ostali Srbo-Crnogorci i Albanci (koji o njemu imaju i narodnih pesama). Videvši, poput nekog junaka iz vesterna Serđa Leonea, da je vreme individualnog heroizma, čestovanja i plemenskih zajednica na zalasku, ovaj živopisni junak je pod stare dane odlučio da se opismeni i „slavi svog mača doda slavu pera“, kako reče Danilo Kiš, pre svega, kako bi sačuvao sećanje na svoje pleme i na junačke podvige gorštaka uopšte. U svoje dve knjige objavljene početkom XX veka, Miljanov slavi Albance kao velike junake i čestite ljude. Iako je njegovo najpoznatije delo, zbirka junačkih priča naslovljena *Primjeri čojstva i junaštva*, i danas popularno i poznato štivo, čitaoci i tumači kao da uporno previđaju da ono sadrži jasnu pohvalu Albanaca i njihovog junaštva, jer čak trećinu, od 70 izabranih najsvetlijih primera heroizma, plemenitosti i gostoljubivosti, predstavljaju viteška dela albanskih gorštaka. U drugoj svojoj knjizi, *Život i običaji Arbanasa*, on eksplicitno iznosi svoju nameru da se suprotstavi popularnom mišljenju da su Albanci necivilizovani.

„Običaji arbanasčki našijema ljudima, nijesu poznati, koji su malo dalje odnji; stoga se čini jednijema da su oni surovi i divji, više od drugije' naroda, a mene se ne čini da je tako... a ja da i' pomenem štogoj malo od sadašnjega običaja, koji se mene dopada... Arbanas, pri svemu napadu sila, ostade pri svome nepromjenljiv, ni raspasan, no mu, jeno, stari jezik i puška s kojijema se rodio. Ovo daje mislima da jest nešto u ta' narod bolje i postojanije od drugoga... Videli smo koliko ta' narod sve trpi, a poštenje želi, koliko njegova umna sila doseže. Poštuje pobratimstvo, prijateljstvo, gostoprimstvo i drugo sitno i krupnije.“

Dok je Marko Miljanov bio odan herojskoj tradiciji i junak starog kova, pola veka mlađi Dimitrije Tucović bio je moderna ličnost, obrazovan na Zapadu i jedan od prvih i najglasnijih zagovornika socijalističkih ideja u Srbiji. Tucović je bio zgrožen antialbanskom histerijom među srpskim intelektualcima i u srpskim medijima. Stoga je, početkom 1914. godine, objavio knjigu *Srbija i Arbanija: jedan prilog kritici zavojevačke politike srpske buržoazije* u kojoj kritikuje srpsku spoljnu politiku kao osvajačku. Tucović je smatrao da takvo ponašanje nužno vodi u poraz i proročki je tvrdio kako je ona

prouzrokovala mnoštvo žrtava, a da će ih u budućnosti proizvesti još više. Tucovićeve reči, nažalost, ni danas nisu izgubile na aktuelnosti:

„Danas je postalo vrlo rizično propovedati potrebu zajedničkoga rada sa Arbanasima. U pogubnoj utakmici da opravda jednu naopaku politiku buržoaska štampa je stvorila o Arbanasima čitavu kulu neistinitih i tendencioznih mišljenja, a osvajačka politika Srbije sa svojim varvarskim metodama morala je Arbanase ispuniti dubokom mržnjom prema nama.“

Ova dva glasa, svaki na svoj način, otelovljuju srž naše argumentacije – jedan je zastupao stare vrednosti i vrline, afirmišući ono najbolje što naša tradicionalna društva mogu da ponude. Drugi je promovisao balkansku saradnju i povezivanje na temelju socijaldemokratskih načela, sledeći najnaprednije emancipatorske evropske političke ideale svoga doba. U tom smislu, oni predstavljaju dva uzorna, principijelna pristupa kojima se mogu menjati negativna viđenja koja već dugo gajimo jedni o drugima i tako se, nasuprot sadašnjem diskursu neprijateljstva, mogu promovisati drugačiji, prijateljski odnosi među nama.